

D ů v o d o v á z p r á v aObecná část1. Úvod

Odhodlání střežit a rozvíjet kulturní bohatství je obsaženo v preambuli Ústavy České republiky. Památky a dochovaná historická sídla tvoří podstatnou hmotnou součást tohoto bohatství a zároveň jednu ze základních složek národní identity.

Památkový fond České republiky, i přes ztráty způsobené v období 50. až 80. let zejména deformacemi vlastnických a ekonomických vztahů a uplatňováním jednostranně zaměřené ideologie, si dosud uchoval vysokou míru autentičnosti, jež je stále více oceňována zahraničními návštěvníky, a která příznivě spolupůsobí na soudobém prudkém růstu příjmů z cestovního ruchu. Ochrana památkových hodnot má v našich podmínkách značný ekonomický význam.

Svébytnou součástí kulturního dědictví jsou památky lidové architektury a jejich soubory. Lidová architektura jako projev stavební kultury vesnického osídlení souvisela s uplatňováním principu dlouhodobě a kolektivně závazných typů, jejichž podstatou je opakování, obměna nebo obnova, a tím se liší od ostatních druhů historické (slohové) architektury, vznikající v závislosti na poměrně časných proměnách životního způsobu společnosti v čase.

Ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi vyniká lidová architektura v českých zemích mimořádným bohatstvím typů, což vyplývá ze skutečnosti, že dnešní Česká republika představuje styčné území základních stavebních oblastí evropského lidového domu - domu hliněného, roubeného a hrázděného, k nimž se navíc řadí oblasti zděného domu, jenž v hospodářsky rozvinutých krajích nahradil od poloviny 19. století původní zástavbu.

Zároveň na našem území dosud existuje několik desítek vesnických sídel s dochovanými ucelenými soubory lidové architektury. Tyto vesnice představují základní genetické typy osídlení a svojí tradiční zástavbou zastupují jednotlivé regionální druhy lidového domu. Rozmanitost jejich půdorysného a prostorového uspořádání a typologie a tvarů dochovaného stavebního fondu z nich činí nespornou součást světového kulturního dědictví, která vyžaduje právní ochranu.

2. Důvody k ochraně vesnic se soubory lidové architektury - analýza stavu

V uplynulých 40 letech důsledkem radikální urbanizace a koncentrace obyvatel do měst došlo k vyliďňování vesnic. Negativní vliv mělo také rozhodnutí o preferenci rozvoje střediskových obcí, ve kterých došlo k neúměrné koncentraci

občanské vybavenosti. Pozemkovými úpravami došlo i k sociální a kulturní degradaci velkého počtu malých vesnic. Snaha po vyrovnání se města s vesnicí, kdy byly záměrně vytvářené stejné rodinné domky i pro vesnici, vedla až k pohrdání venkovskou zástavbou. Tento negativní přístup měl vliv i na estetickou výchovu lidí na vesnici. Pokračuje výstavba nevhodných objektů. V důsledku centrálně řízeného rozvoje a výstavby velkokapacitních zemědělských zařízení v minulých letech mizí tradiční funkce hospodářských budov zemědělských usedlostí, které nejsou udržovány a rozpadají se. V lepším případě slouží jako garáž nebo sklad.

Od roku 1990 nastává bouřlivý rozvoj venkova spojený se zrychlením stavební činnosti. Kromě tradičních funkcí se do objektů dostávají výrobní funkce nového typu. Předpokládá se rozvoj vesnic pro rekreaci, agroturistika, ale také obnova tradic - pořádání trhů a slavností. Jsou zpracovávány projekty tras turistického ruchu jako doplněk městské turistiky. Smysl památkové ochrany není tedy v umrtvení vesnic, ale plní funkci podpory rozvoje při usměrnění výtvarné hodnoty a fyzické struktury objektů.

Těmito vlivy mizí kulturní hodnoty sídel vesnického typu vůbec. Ztrácí se jejich půvab, svéráz, malebnost i poselství o způsobu života našich předků v jednotě s přírodou. Památková ochrana pro ně tedy přichází v poslední chvíli. Má sloužit nejen k ochraně kulturních hodnot sídel vybraných k prohlášení, ale také jako příklad péče o kulturní hodnoty pro sídla ostatní.

3. Způsoby ochrany památek lidové architektury a jejich souborů

K zajištění ochrany památek lidové architektury a jejich souborů lze postupovat v souladu se zákonem č.20/1987 Sb., o státní památkové péči, třemi základními způsoby:

3.1. Ochrana jednotlivých nemovitostí in situ

Je koncipována ve vztahu k nemovitostem, pokud jsou významnými doklady dějin vesnických společenství, projevem tvůrčích schopností venkovského člověka nebo nositelem vztahu k důležitým jevům, událostem a osobnostem zejména lidové architektury, a které proto mohou být prohlášeny ministerstvem kultury za kulturní památku. Míra dochování historického prostředí v území, kde nemovitost stojí, není přitom pro prohlášení solitární věci určujícím hlediskem.

Pro ochranu jednotlivých památek lidové architektury na původním místě jsou zatím nejprůzračnější podmínky v oblastech, kde se soustřeďuje individuální i skupinová rekreace a kde zájem o využití lidových domů stále ještě stoupá. Složitější je ochrana historických zemědělských usedlostí dvorcového typu, neboť jsou pro individuální rekreaci příliš rozsáhlé. K jejich ochraně se proto zpravidla přistupuje teprve po předchozím zjištění možností dalšího využití, například pro soukromé zemědělské farmy, malé podnikání anebo pro agroturistiku a jiné aktivity směřující k rozvoji cestovního ruchu v místě a regionu. Účelné využití památek lidové architektury je vyhledáváno rovněž v rámci

Programu obnovy vesnice.

V ústředním seznamu bylo k 31.12.1993 zapsáno 36.324 nemovitých kulturních památek, přičemž podíl památek lidové architektury činil zhruba 5.000 zapsaných nemovitostí. 85% památek lidové architektury je ve vlastnictví fyzických osob, 65% je v dobrém a 10% v havarijním technickém stavu.

3.2. Muzea v přírodě

Krajní formou záchrany jednotlivých objektů lidové architektury je přenášení ohrožených staveb do muzeí v přírodě, které tvoří pouze doplňkovou funkci.

3.3. Územní ochrana souborů lidové architektury

Území, jehož charakter a prostředí určuje soubor nemovitých kulturních památek, může vláda České republiky podle citovaného zákona prohlásit za památkovou rezervaci. Území sídelního útvaru anebo jeho části s menším podílem kulturních památek, pokud vykazuje významné kulturní hodnoty, může ministerstvo kultury prohlásit za památkovou zónu.

Památková ochrana území umožňuje zachování, popř.obnovu historické půdorysné a prostorové skladby, hodnotné architektury a jejího prostředí, vytváří předpoklady pro uchování pohledových souvislostí uvnitř a zčásti i vně chráněného sídelního útvaru, pro regulaci negativních stavebních zásahů a příznivě spolupůsobí při obnově a využití kulturních a ostatních rozvojových potenciálů v území.

V České republice je prohlášeno 40 městských památkových rezervací a necelých 200 městských částí je prohlášeno za památkové zóny. Právní ochrana architektonicko - urbanistického dědictví dochovaného v našich historických městech je v zásadě tímto souborem zajištěna. Naproti tomu památková rezervace vesnického typu je na našem území pouze jediná (Petrov - Plze na jižní Moravě, lokalita se starými vinnými sklepy) a 20 vesnických památkových zón bylo prohlášeno zatím jen v jihočeském regionu KNV v Českých Budějovicích v roce 1990.

Územní památková ochrana nejhodnotnějších historických vesnických sídel s dochovanými soubory lidové architektury tedy není v České republice dosud zajištěna.

4. Výběr a hodnocení sídel navrhovaných k prohlášení za památkové rezervace vesnického typu

vyplývá z výsledků územních průzkumů a rozborů, zajišťovaných ministerstvem kultury ve spolupráci s odbornou a výkonnou složkou státní památkové péče, jakož i s orgány samosprávy, a dokončených pro celé území České republiky na sklonku roku 1992.

4.1. Hlediska výběru

4.1.1.

K hodnocení bylo územními památkovými průzkumy vyhledáno téměř 620 souborů lidové architektury se znaky historického stavebního vývoje, vytvářejících sídelní celek anebo jeho historickou část, které

- a) jsou příznačné pro příslušné území,
- b) dokládají některý ze základních typů vesnických sídel,
- c) svojí tradiční zástavbou s rozdílným stupněm zachování zastupují některý z regionálních typů lidové architektury. (Hodnota urbanistického souboru mohla být přiřazena i ke skupině usedlostí.)

4.1.2.

Výběr přihlížel k požadavku proporcionality v zastoupení jednotlivých oblastí lidové architektury.

4.2. Hodnocení

vycházelo z hledisek, která ve svém souhrnu vyjadřují památkovou hodnotu urbanistických souborů lidové architektury.

4.2.1.

Hledisko historicko-geografické

- a) význam sídla v historickém vývoji území,
- b) zastoupení základních forem osídlení (koncentrické, disperzní),
- c) zastoupení velikostních typů vesnického osídlení charakteristických pro příslušné území (samota, víska, vesnice),
- d) zastoupení funkčních typů venkovských sídel charakteristických pro hodnocené území (zemědělsko-výrobní sídlo, sídlo zemědělsko-obytné, sídlo obytné-poloměstské),

4.2.2.

Hledisko urbanistické

- a) zastoupení historických typů osídlení,
- b) stupeň zachování původní urbanistické skladby sídla, tvořené půdorysným a prostorovým uspořádáním, způsobem zastavění, komunikační sítí a rozmístěním dominantních staveb,
- c) výtvarná funkce a umístění sídla v krajině (kompoziční vztahy ke krajině, dominantní působení sídla, panorama a silueta),
- d) geneticko-historický typ sídla a jeho vývojová hodnota.

4.2.3.

Hledisko architektonické a etnografické

- a) zastoupení všech regionálních typů lidové architektury,
- b) stupeň zachování lidové zástavby a její architektonická hodnota (včetně hodnocení půdorysného uspořádání usedlostí, stavebního materiálu, konstrukcí a způsobu zpracování),
- c) technický stav.

4.2.4.

Hledisko zastoupení nemovitých kulturních památek

- a) početní zastoupení,
- b) podíl na charakteru a prostředí území.

4.2.5.

Hledisko reálnosti ochrany

- a) vztah místních obyvatel k památkám lidové architektury,
- b) obnova a rozvoj tradičních technologií v regionu.

4.2.6.

Výsledky hodnocení

Do nejužší výběrové skupiny bylo zařazeno celkem 60 nejhodnotnějších vesnických sídel nebo jejich historických částí, které reprezentují svojí půdorysnou skladbou a původní zástavbou hlavní geneticko-historické typy osídlení v českých zemích a základní stavební oblasti i regionální typy lidové architektury. Při výběru bylo uplatněno vícekritériální hodnocení. Pro tato území se navrhuje právní ochrana prohlášením památkové rezervace. Výsledky hodnocení určily další sídla, u kterých se uvažuje o ochraně památkovou zónou. 60 vybraných obcí s dochovanými soubory lidové architektury je minimální počet vesnic nebo částí měst, které svojí památkovou a dokumentární hodnotou přesahují místní rámec a mají regionální a nadregionální význam.

(Výsledky vyhodnocení jsou graficky vyznačeny v rozborových mapách, z nichž některé - pro území označená číselným indexem v následující odstavci 3.2.6. - tvoří na ukázkou přílohu zvláštní (mapové) části Důvodové zprávy).

4.2.7.

Zastoupení vybraných území v základních oblastech rozšíření lidového domu v České republice

- a) dům Středočeské vrchoviny a povodí Berounky:
Drahenice¹ a Ostrovec²,
- b) jihočeský dům:

- Holašovice³, Klečaty, Komárov, Malé Chrástany, Mazelov, Mažice, Plástovice, Vlastiboř, Záboří, Zálší a Záluží⁴,
- c) dům jihozápadních Čech:
Dobrá, Dobruška⁵, Nahořany, Stachy a Vodice,
- d) alpský dům:
Volary,
- e) dům severozápadních Čech:
Božkov⁶, Černice, Dobruška, Doubrava⁷, Koterov, Nový Drahov, Ruzyně⁸, Stodůlky⁹ a Třebíz,
- f) severočeský dům:
Bošín¹⁰, Dobruška¹¹, Janovice, Lhota, Mužský, Nosálov, Nové Osinalice, Olešno, Rané, Rumburk, Starý Týn, Vesec, Víska, Zubrnice, Žďár a Železný Brod - Trávníky,
- g) dům severovýchodních Čech:
Horní Štěpanice, Jizerka¹² a Lomnice nad Popelkou - Karlov,
- h) dům Českomoravské vrchoviny:
Dešov¹³, Hlinsko - Betlém, Krátká a Křižánky,
- i) pomoravsko-panonský dům:
Blatnice - Stará Hora, Pavlov, Příkazy, Rymice - Hejnice, Veletiny - Stará Hora a Vlčnov - Kojiny¹⁴
- j) dům východoslezského pohraničí:
Heřmanovice, Křinice a Lipina¹⁵.

4.2.8.

Zastoupení jednotlivých území podle základních typů půdorysného a prostorového uspořádání vesnických sídel:

- a) ves řádková:
Heřmanovice
- b) ulicovka:
Blatnice - Stará Hora, Dešov¹³, Dobrá, Lipina¹⁵, Mazelov, Nové Osinalice, Příkazy, Rumburk, Šmilovského ulice, Veletiny - Stará Hora, Vlčnov - Kojiny¹⁴, Zálší
- c) ves lánová:
Horní Štěpanice, Křinice, Lhota, Volary
- d) ves návesní:
- okrouhlíce: Záluží⁴, Malé Chrástany, Olešno, Vesec
- pravidelná, převážně obdélná náves:
Bošín¹⁰, Černice, Dobruška⁵, Holašovice⁵, Janovice, Klečaty, Komárov, Koterov, Mažice, Mužský, Nahořany, Nosálov, Ostrovec², Pavlov, Plástovice, Rané, Ruzyně⁸, Stodůlky⁹, Třebíz, Víska, Vlastiboř, Vodice, Záboří, Zubrnice, Železný Brod - Trávníky
- nepravidelná náves:
Dobruška, Dobruška¹¹, Hlinsko - Betlém, Starý Týn
- e) nepravidelná zástavba:
Božkov⁶, Doubrava⁷, Drahenice¹, Jizerka¹², Krátká, Křižánky, Lomnice nad Popelkou - Karlov, Nový Drahov, Rymice - Hejnice, Stachy, Žďár

5. Nároky a důsledky ochrany památkových rezervací vesnického typu

Prohlášení památkových rezervací sleduje komplexní pojetí ochrany památkových hodnot, neboť zajišťuje ochranu území jako celku s dochovanou urbanistickou strukturou, jejíž součástí jsou nejenom jednotlivé nemovité kulturní památky, ale i ostatní nechráněné nemovitosti, hodnocené ve vztahu k celistvému historickému prostředí památkové rezervace. Ochrana území umožní ovlivnit charakter okolí souborů památek lidové architektury tak, aby nedocházelo k nevhodným změnám měřítka zástavby a dochované půdorysné a hmotové struktury vybraných vesnických sídel nebo jejich historických částí.

Na úrovni územního a stavebního řízení je tato ochrana realizována prostřednictvím příslušného výkonného orgánu státní památkové péče (okresního úřadu, popř. úřadu města, pokud je pověřen výkonem státní správy ve věcech památkové péče v přenesené působnosti) jako dotčeného orgánu státní správy. Vzhledem k nevelkému počtu a malému rozsahu území navrhovaných k prohlášení za památkovou rezervaci, v souvislosti s jejich v zásadě rovnoměrným rozmístěním v jednotlivých regionech České republiky a s nižší stavební aktivitou v sídlech vesnického typu se nepředpokládají zvýšené náklady na počet pracovníků ve výkonné ani odborné složce státní památkové péče. Nároky na zvýšení počtu pracovníků se nepředpokládají také z důvodu, že se v novele zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, předpokládá, že v chráněném území může být pro některé nemovitosti povinnost vyžádání si závazného stanoviska výkonného orgánu státní památkové péče nebo na určité práce na ní prováděné, vyloučena.

Prohlášení vybraných sídelních útvarů za památkové rezervace je východiskem pro jejich postupnou regeneraci usměrňovanou příslušnou územně plánovací dokumentací s programem rozvoje každého sídla. Územně plánovací příprava drobných sídel byla v minulosti ve srovnání s městskými celky podceňována a byla prakticky zúžena na pouhý výběr pozemků pro výstavbu rodinných domků. Nově realizované stavby - rodinné domky převážně městského charakteru, typové obchodní a provozní jednotky, zemědělská výrobní zařízení - zpravidla nerespektovaly historickou půdorysnou skladbu a charakter dochované zástavby a její regionální odlišnosti, ověřené stavební principy a její architektonické ztvárnění. Smyslem prohlášení památkových rezervací je posílení váhy kulturních hledisek v rozvoji území.

Nebyla-li pro území rezervace zpracována potřebná územně plánovací dokumentace, anebo pokud současná územně plánovací dokumentace neodpovídá kulturním předpokladům, na jejichž základě byla navržena koncepce organizace území, vydá ministerstvo kultury podnět příslušnému orgánu územního plánování k pořízení územně plánovací dokumentace, popř. k jejímu doplnění nebo změně, přičemž rezort kultury může poskytnout již zpracované rozbory a průzkumy těchto území. Související nároky na finanční zajištění prostřednictvím rozpočtů dotčených okresních úřadů jako orgánů územního plánování představují, podle možností, částku celkem 15 - 20 mil. Kč, jejíž čerpání bude rozloženo zhruba do období let 1996-1999.

Převážná většina nemovitostí na území vesnických památkových rezervací je ve vlastnictví fyzických osob. Zachování památkových hodnot těchto sídel bude tedy zajišťováno zejména individuálně s využitím zákonné možnosti čerpání finančního příspěvku poskytovaného účelově na zvýšené náklady na obnovu kulturní památky okresními úřady, ve vyjimečných případech mimořádného celospolečenského zájmu na zachování kulturní památky ministerstvem kultury (ve smyslu § 16 zákona ČNR č.20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů).

Dalším východiskem je vládou projednaný Program obnovy vesnice, jenž je přístupný všem obcím a do kterého jsou zahrnuty i akce na zachování, obnovu a údržbu vesnické zástavby, zejména památkově chráněného a hodnotného lidového stavebního fondu.

Prohlášením uvedených ucelených částí za památkové rezervace lidové architektury se v zásadě nevytvářejí požadavky na nové výdaje ze státního rozpočtu.

6. Závěr

Lidové stavby vytvářejí dodnes v našich zemích homogenní sídelní celky rozmanitých půdorysných i prostorových typů, jsou neodmyslitelnou součástí životního prostředí české a moravské krajiny. I bez přihlédnutí ke kulturní hodnotě památek lidové architektury a jejich souborů, jež se s postupem času zvětšuje, představují dochované památky lidové architektury i značnou ekonomickou hodnotu základního stavebního fondu, který již prokázal svoji schopnost regenerace pro různé funkční využití.

Chráněné sídelní soubory lidové architektury splňují nejlépe své kulturně-výchovné poslání v případě, pokud jsou i nadále organickou částí osídlení a vytváří s okolní zástavbou, jež bude naopak respektovat jejich památkové hodnoty, harmonický celek. Proto je žádoucí ochrana souborů památek lidové architektury in situ, zatímco sběrná činnost muzeí v přírodě může mít pouze doplňkovou úlohu. Proto je na území památkových rezervací vesnického typu nutné v zájmu jejich oživení a obnovy připustit možnou modernizaci obytných stavení usedlostí a přizpůsobení jejich hospodářských budov ke zvýšení obytné nebo užitné kapacity, vyplývající z nově požadované funkce.

Navrhované památkové rezervace představují soubor nejcennějších historických sídel vesnického typu s dochovanými památkami lidové architektury v České republice. Tento soubor - vzhledem k výsledkům příslušných územních rozborů a hodnocení zpracovaných pro území celé republiky - je uzavřený, prohlášení dalších vesnických památkových rezervací ministerstvo kultury nepředpokládá.

V případě vesnice Holašovice (okr. České Budějovice) se připravuje zápis do Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.

Ověřovací doložka změny datového formátu dokumentu podle § 69a zákona č. 499/2004 Sb.

Změnou datového formátu se nepotvrzuje správnost a pravdivost údajů obsažených v dokumentu a jejich soulad s právními předpisy.
Nepodařilo se získat informace o podpisu.

Typ vstupního dokumentu: .PDF
Otisk vstupního souboru: 711278C9BFC0ED864DF3628FFA1B9DEE4988219C215DFD7CE08BEEC35FB49DC8
Použitý algoritmus: SHA256_SBB 2.16.840.1.101.3.4.2.1

Subjekt, který změnu formátu dokumentu provedl:
Ministerstvo kultury, Maltézské náměstí 1, 11811 Praha 1

Datum vyhotovení ověřovací doložky:
14.5.2026

Jméno a příjmení osoby, která změnu formátu dokumentu provedla:
GINIS Automat